
Mentofaktúra folyóirat

-filozófia és Coaching

<http://www.mentofaktura.hu>

Az intencionális állapotok
szerkezete

Tózsér János

Coach képzés

<http://www.szervezetepites.hu>

Boldogságréning

<http://www.acoach.hu>

TÓZSÉR JÁNOS

AZ INTENCIONÁLIS ÁLLAPOTOK SZERKEZETE

Bevezetés

Tanulmányom a következőképpen épül fel. Az első részben a korai Franz Brentano intencionális állapotainkra vonatkozó elképzelését vizsgálom. Azért innen kezdem, mert a brentanói tárgyelmelet az intencionális állapotok *par excellence* rossz elmélete. Ha pedig a kezünkben van egy filozófiai probléma kapcsán a *par excellence* rossz elmélet, akkor jó esélyünk van arra, hogy plauzibilis elméletet alkossunk. Úgy gondolom: az intencionalitás valamennyi plauzibilis elméletének úgy kell viszonyulnia a brentanói tárgyelmelethez, ahogyan a kései Wittgenstein tekintette saját viszonyulását az Ágostoni nyelvképhez. A második részben megmutatom, hogy a helyes fenomenológiai perspektívából nézve miért implauzibilis a brentanói tárgyelmelet. A harmadik részben az intencionális állapotok szerkezetének egy általános elméletét exponálok. Végezetül a negyedik részben az intencionalitás és a reprezentáció fogalmának a viszonyát elemzem.

1. Brentano tárgyelmelete

Franz Brentano a *Pszichológia empirikus nézőpontból* című művében a következőképpen határozza meg az intencionalitás fogalmát:

Minden pszichikai fenoménre jellemző, amit a középkori skolasztikusok valamely tárgy intencionális (avagy *mentális*) *inexistenciájának* neveztek, és amit mi, noha nem minden kétértelműség nélkül, tartalomra való vonatkozásnak, tárgyra való irányultságnak [...], vagy *immanens* tárgyiságnak mondanánk. *Minden [pszichikai fenomén] tárgyként tartalmaz valamit önmagában (every [mental phenomenon] includes something as object within itself)*, de nem mindegyik ugyanazon a módon. A képzetben valamit képzelünk, az ítéletben valamit megismerünk vagy elvetünk, a szeretetben valamit szeretünk, a gyűlöletben

Mentofaktúra folyóirat

-filozófia és Coaching

<http://www.mentofaktura.hu>

Az intencionális állapotok
szerkezete

Tózsér János

Coach képzés

<http://www.szervezetepites.hu>

Boldogságréning

<http://www.acoach.hu>

gyűlölünk, a vágyakozásban pedig valamire vágyunk. (1874/1995: 88, az én kiemelésem, T.J.)

E sokat idézett passzus (leszámítva azt a tézist, hogy *minden* mentális állapot intencionális, vagyis hogy az intencionalitás a „mentális” ismertetőjegye), két egymástól logikailag független tézist tartalmaz. Ezek közül az egyik ama entitások természetéről mond valamit, amelyekre az intencionális állapotaink irányulnak, vagyis az intencionális *tárgyak* természetéről, a másik pedig magának az intencionális *állapotoknak* a természetéről. Ami az intencionális tárgyak természetét illeti: Brentano e passzusban azt állítja, hogy minden intencionális állapot valamilyen *mentális, elmefüggő természetű* entitásra irányul. Vagyis azt állítja: az intencionális állapotaink olyan entitásokra irányulnak, amelyek létezése függ magától a ráirányuló intencionális állapottól. Ezt fejezi ki Brentano az „immanens” vagy „intencionális (vagy mentális) inegzisztencia” kifejezéssel (lásd még: Smith-McIntayr 1982: 48-9, Jacqueline 2004: 102-3, Gallagher-Zahavi 2007: 110). Ami pedig az intencionális állapotok természetét illeti: Brentano azt állítja, hogy minden intencionális állapot esetében *létezik egy tárgy*, amire a kérdéses intencionális állapot irányul. Azaz: nem létezik intencionális állapot anélkül, hogy létezne valamilyen tárgy, amelyre az intencionális állapot irányul. Ezt fejezi ki Brentano azzal a fordulattal, hogy „minden pszichikai fenomén tárgyként tartalmaz valamit önmagában” (lásd még: Smith-McIntayr 1982: 48-9). Brentano e két állítását a következőképpen lehet tézisszerűen összefoglalni:

(1) Azok az entitások, amelyekre intencionális állapotaink irányulnak, vagyis az *intencionális tárgyak mentális természetűek*.

(2) Minden intencionális állapot reláció a szubjektum és egy létező entitás között, vagyis az *intencionális állapotok lényegileg relációsak*.

Az (1) és (2) tézis logikailag ugyan független egymástól, de Brentano a konjunkciójukat állítja, és a következő igen markáns álláspontot képviseli: ahogy nem létezik intencionális állapot anélkül, hogy létezne intencionális tárgy, amelyre az intencionális állapot irányul, ugyanúgy nem létezik intencionális tárgy anélkül, hogy létezne mentális állapot, amely ráirányul (lásd még: Smith-McIntayr 1982: 49). Egyszerűen Brentano azt állítja: minden intencionális tárgy létezik, és minden intencionális tárgy mentális természetű.

Mentofaktúra folyóirat

-filozófia és Coaching

<http://www.mentofaktura.hu>

Az intencionális állapotok szerkezete

Tőzsér János

Coach képzés

<http://www.szervezetepites.hu>

Boldogságréning

<http://www.acoach.hu>

Az (1) és (2) tézis együttes elfogadásának nyilvánvaló következménye az, hogy nem észleljük (vagy legalábbis közvetlenül nem észleljük) az elmefüggetlen tárgyakat, valamint hogy nem gondolhatunk (vagy legalábbis közvetlenül nem gondolhatunk) az elmefüggetlen tárgyakra, hanem csak mentális másaikat észlelhetjük, és csak mentális másaikra gondolhatunk. Az (1) és (2) tézis együttes elfogadása tehát egy, az „ideák fátyla” elképzeléshez nagyon hasonló álláspont elfogadását implikálja.

Továbbá: mivel a brentanói tárgyelmélet szerint nem létezik intencionális tárgy anélkül, hogy létezne egy mentális állapot, amely ráirányul, vagyis csak azáltal létezik az intencionális tárgy, mert valamely mentális állapot ráirányul, a brentanói tárgyelméletnek a következő (az intencionális tárgyak természetével kapcsolatos) tézist is tartalmaznia kell:

(3) *Az intencionális tárgyak lényegi tulajdonsága, hogy valamilyen intencionális állapot tárgyai.*

S van még egy következménye az (1) és (2) tézis együttes elfogadásának, amelyet különösen hangsúlyoznék. Nevezetesen: az intencionális állapotok *kimerülnek a tárgyukra való irányulásban*, vagyis az intencionális állapotok nem egyebek, mint *puszta tárgyirányulások*. Más szavakkal: a szubjektum intencionális állapotát egyedül és kizárólag az határozza meg, hogy a szubjektum mely mentális tárggyal áll relációban. Következésképpen: amikor intencionális állapotainkat individuáljuk, akkor kizárólag azt kell meghatároznunk, hogy mely mentális entitás az, amellyel relációban állunk.

A brentanói tárgyelmélet e sajátossága ekképp is megfogalmazható: az intencionális állapotok *extenzionálisak*. Ha ugyanis tudjuk, hogy egy szubjektum mentális állapota mely tárgyra irányul, akkor ismerjük a szubjektum intencionális állapotát. Következésképpen: ha valaki egyszer a Hesperusra, másszor a Phosphorusra gondol, akkor a brentanói tárgyelmélet szellemében azt kell mondani: e két gondolat – annak ellenére, hogy a „Hesperus” és „Phosphorus” név egy és ugyanazon elmefüggetlen entitásra referál – *két numerikusan*

Mentofaktúra folyóirat
-filozófia és Coaching

<http://www.mentofaktura.hu>

Az intencionális állapotok
szerkezete

Tőzsér János

Coach képzés

<http://www.szervezetepites.hu>

Boldogságréning

<http://www.acoach.hu>

különböző (mentális) entitásra irányul. Íme tehát a negyedik (az intencionális állapotok természetével kapcsolatos) tézis:

(4) Az intencionális állapotokat *kizárólag a tárgyak alkotja*.

A (4) tézis miatt nevezzük Brentano elméletét *tárgyelméletnek*: egy mentális állapot attól intencionális, hogy az azzal rendelkező szubjektum relációban áll egy mentális *tárggyal*. Intencionális állapottal rendelkezni nem más, nem több mint hogy a szubjektum egy mentális *tárggyal* relációban áll.

Milyen motivációja lehet e kétségkívül különös nézet elfogadásának? Nos, a brentanói tárgyelmélet elsősorban a nemlétezők problémájára adott megoldási javaslatként fogható fel (lásd még Crane 2006). Íme egy lehetséges érv mellette. Léteznek olyan intencionális állapotok, amelyek nemlétező dolgokra irányulnak. Valaki például gondolhat a Téalapóra. Mivel az illető ebben az esetben valami egészen határozott dologra gondol, ebből következően *van valami, amire* az illető gondol, vagyis *létezik valami*, amivel az illető *relációban áll*. Fenomenológiaiimplauzibilis volna azt állítani, hogy az illető ebben az esetben semmire nem gondol, és hogy semmivel nem áll relációban. Mármost: mivel (1) van valami, amire az illető gondol, amikor a Téalapóra gondol, és mivel (2) elmefüggetlen Téalapó nem létezik, ebből következően a Téalapó, amire az illető gondol, *mentális, elmefügő természetű* entitás.

Az érvelés még nincs befejezve. Egy dolog ugyanis az, hogy a nemlétezőkre irányuló intencionális állapotok tárgya valamilyen mentális entitás, más dolog az azokra irányuló intencionális állapotok tárgya, amelyek léteznek. Ahhoz tehát, hogy azt állíthassuk: *minden* intencionális állapot valamilyen mentális természetű entitásra irányul, ki kell egészíteni az érvelést. Íme: akár nemlétezőkre, akár létezőkre gondolunk, intencionális állapotunk *éppen úgy jeleníti meg a tárgyát*. Vagyis – és most újból egy fenomenológiai tény következik – nincsen szubjektív perspektívából nézve különbség aközött, *ahogyan* a mentális állapotom a Téalapót (mint nemlétező dolgot), és aközött, *ahogyan* például Kaszparovot (mint létező dolgot) megjeleníti. Mármost: mivel (1) amikor nemlétező entításokra gondolok, akkor mentális entításokkal állok relációban, és mivel (2) fenomenológiai perspektívából nézve

Mentofaktúra folyóirat

-filozófia és Coaching

<http://www.mentofaktura.hu>

*Az intencionális állapotok
szerkezete*

Tózsér János

Coach képzés

<http://www.szervezetepites.hu>

Boldogságréning

<http://www.acoach.hu>

mentális állapotaim ugyanúgy jelenítik meg számomra a nemlétező entitásokat, mint a létezőket, ebből következően amikor valamilyen elmefüggetlen entitásra gondolok, akkor *is* a gondolatom valójában valamilyen mentális, elmefüggő természetű entitásra irányul.

A brentanói tárgyelmélet mellett imént előadott érv analóg azzal az érvvel, amellyel az érzetadatelmélet hívei érvelnek amellett, hogy közvetlenül nem észleljük az elmefüggetlen valóságot, mivel közvetlenül saját (mentális természetű) érzetadatainkat észleljük. Íme leegyszerűsítve a hallucinációból vett érv: amikor hallucinálok, akkor létezik valami, aminek a tudatában vagyok. Fenomenológiaiilag implauzibilis volna azt állítani, hogy ebben az esetben semminek nem vagyok a tudatában. Az a valami, aminek hallucinációm során a tudatában vagyok, értelemszerűen nem azonos vala